

МАКРОЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІКИ

О.І. АНДРУСЬ,
к.е.н., доцент, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут»

До проблеми державного регулювання ціноутворення в промислово розвинених країнах

У роботі проаналізовано особливості державного регулювання цін у промислово розвинених країнах з метою окреслення шляхів його оптимізації в національній економіці. Результати дослідження можуть бути використані в подальшому вивченні проблем підвищення ефективності національного ціноутворення, зокрема обґрунтування методологічних основ, підвищення ефективності національного ціноутворення стратегічних та соціально значущих галузей, які безумовно потребують державної підтримки.

Ключові слова: ефективність, ціни, ціноутворення, державне регулювання, розвинені країни світу, законодавче забезпечення.

В работе проанализированы особенности государственного регулирования цен в промышленно развитых странах для поиска путей его оптимизации в национальной экономике. Результаты исследования могут быть использованы в дальнейшем изучении проблем повышения эффективности национального ценообразования, в частности обоснования методологических основ, повышения эффективности национального ценообразования стратегических и социально значимых отраслей, которым безусловно необходима государственная поддержка.

Ключевые слова: эффективность, цены, ценообразование, государственное регулирование, развитые страны мира, законодательное обеспечение.

The features of government control of prices are in-process analysed in the industrially developed countries

with the aim of lineation of ways of his optimization in a national economy. Research results can be drawn on in the further study of problems of increase of efficiency of the national pricing, in particular ground of methodological bases, increase of efficiency of the national pricing of strategic and socially meaningful industries that need state support undoubtedly.

Keywords: efficiency, prices, pricing, government control, developed countries of the world, legislative providing.

Постановка проблеми. Сучасний розвиток соціально-економічних систем детермінує потребу державного регулювання економічних процесів. Державний вплив на економічні процеси це – цільова система законодавчого, виконавчого та контрольного характеру, яка забезпечує інтенсивне економічне зростання, економічну та соціальну стабільність та належне міжнародне становище держави. Ціни та ціноутворення як індикатор ефективності економічних процесів відбивають ефективність державного регулювання економіки.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми свідчить, що проблема сучасного ціноутворення є предметом численних наукових досліджень, які відображають різні її аспекти. Зокрема, проблеми розвитку процесу ціноутворення історично знайшли відображення у працях А. Сміта, Д. Рікардо, К. Маркса, А. Маршалла, Дж.М. Кейнса, Дж.К. Гелбрейта. Висвітленню проблем теорії та практики сучасного ціноутворення присвячені дослідження В.М. Гальперіна,

В.Є. Єсіпова, І.А. Єрухимовича, І.В. Ліпсіца, А.Д. Чудакова, Л.О. Шкварчук. Ефективність управління цінами та ціновою політикою знайшла відображення в роботах Т.Г. Євдокимової, Г.А. Маховикової, І.А. Желтякової, С.В. Переверзевої, Я.В. Литвиненка, В.Л. Корінева. Обґрунтування стратегії і тактики ефективного ціноутворення розкрито в роботах Т.Т. Негла, Р.Дж. Долана, Г. Саймона. Практичний досвід дослідження конкурентних цінових переваг підприємства висвітлено в роботах М.В. Марна, Е.В. Регнера, К.К. Завади. Дослідження проблем сучасного державного регулювання цін у зарубіжних країнах подано в роботах М.Ю. Лева, Є.Д. Чувиліна, В.Г. Дмитрієвої.

Таким чином, ефективне ціноутворення сприяє підпорядкуванню виробництва суспільним потребам. Адекватний рівень цін будь-якої економіки сприяє її економічному зростанню, забезпечує ефективне конкурентне середовище, орієнтує виробництво на інноваційний зміст, сприяє скороченню витрат виробництва, прискоренню обігу виробничого капіталу, підвищенню якості товарів і послуг, а також їх споживчого попиту.

Такий стан проблеми детермінує потребу аналізу особливостей державного регулювання цін у промислово розвинених країнах з метою окреслення шляхів його оптимізації в національній економіці. Теоретичні висновки мають бути зроблені з позицій збереження надбань сучасної економічної науки.

Мета статті – виявлення особливостей державного регулювання сучасного ціноутворення промислово розвинених країн.

Виклад основного матеріалу. Розвиток ринкових відносин в Україні зумовив потребу інституційного обґрунтування державного регулювання цін та ціноутворення національної економіки. Однак для забезпечення ефективності цього процесу доцільно проаналізувати, вивчити та узагальнити особливості державного регулювання ринкових процесів у промислово розвинених країнах та ціноутворення зокрема. Важливо осмислити та узагальнити надбаня економічної науки, наукових положень та практичного досвіду ціноутворення розвинених країн, накопичених в умовах ринку для звільнення від застарілих підходів, збереження й використання всього актуального.

Аналіз досвіду розвинених країн свідчить, що рівень, форми і методи державного регулювання ринкових процесів і процесів ціноутворення зокрема суттєво відмінні в різних країнах у різні періоди. Водночас аналіз економічних джерел дозволяє узагальнити економічні функції держави в умовах розвинутого ринку:

1) держава законодавчо забезпечує нормативно-правові основи розвитку ринкової економіки та законодавчо встановлює інституційні «правила гри» ринкових суб'єктів;

2) держава сприяє стабільному економічному зростанню, здоровій конкуренції та підприємництву, обмеженню монополізму, втілюючи в економічні процеси антициклічні заходи економічного регулювання, попередження кризових спадів,

масового безробіття та інфляції за допомогою грошово-кредитної та податкової систем;

3) засобами прогресивного оподаткування та системою перерозподілу накопичених бюджетних коштів держава сприяє подоланню недоліків вільного ринку, який не забезпечує соціально необхідну стабільність, платіжний попит малозабезпечених громадян, соціально сприятливий рівень освіти, охорони здоров'я, науки, культури тощо;

4) держава компенсує заходи, які повною мірою не може виконувати ринок та приватний капітал, зокрема збереження довкілля, розвиток соціально значущих сфер суспільства, забезпечення оборони та удосконалення державного управління економічними процесами;

5) держава суспільно заохочує споживання корисних товарів і послуг та водночас законодавчо обмежує споживання шкідливих для здоров'я товарів внутрішнього виробництва та імпортованих;

6) держава забезпечує заходи регулювання зовнішньоекономічних відносин з метою захисту внутрішнього ринку від конкуренції іноземних виробників та стимулює експортну діяльність національних підприємств.

Досвід розвинених країн світу, зокрема США, Канади, Японії, країн Європи, Китаю, свідчить про значний вплив держави на ринкові процеси з метою мобілізації ресурсів суспільства в умовах довготермінового планування для забезпечення базового рівня розвитку людини в суспільстві [1].

Цінове регулювання в розвинених країнах світу як дієвий інструмент економічної стабільності здійснюється передусім з метою попередження зростання інфляції, монополізму виробників, зростання цін на сировинні та енергетичні ресурси, ефективного кредитування інвестиційних процесів.

У сучасних країнах розвинутої ринкової системи сформована складна система цін, яка детермінована як внутрішньою специфікою господарської діяльності підприємств, так і особливостями зовнішнього інституційного поля національних економік [1, 3].

Уряди запроваджують певні адміністративно-правові та соціально-господарські механізми, які водночас дозволяють аналізувати співвідношення та рівні цін, а також процеси внутрішнього ціноутворення. Способи та методи державного регулювання цін визначають історичні, національні, кліматичні фактори, сировинні та політико-економічні умови, місце держави у світовій економіці.

Аналіз наукових досліджень дозволяє зробити висновок, що в промислово розвинених країнах державний контроль за цінами товарів національних економік здійснюється від 5 до 50% [1, 3].

Традиційно найменша частка державного впливу на ринкові процеси (близько 5%) належить США. Регулювання цін продукції аграрного сектору здійснює Міністерство сільського господарства. Контроль за цінами інших галузей національної економіки здійснює Антитрестове управління Міністерства юстиції та Федеральна торгова комісія. Штатам надано пов-

новаження контролю тарифів на електроенергію. Державний вплив на ціноутворення в США здійснюється переважно на продукцію природних монополій (енергетика), фермерські ціни, на рівні штатів – електроенергія, міжміські автомобільні та залізничні перевезення. А спеціальні підрозділи Федеральної торгової комісії застосовують пряме державне регулювання цін на електроенергію, комунальні послуги, продукцію аграрного сектору, певні товари роздрібної торгівлі [7].

Хоча уряд Японії дотримується політики обмеження державного впливу на ринкові процеси, однак не віддає на відкуп стихійним ринковим силам та структурам процеси формування цін. Тому близько 20% споживчих цін Японії регулює держава. Уповноваженим органом регулювання ціноутворчих процесів, планів, проектів з координуванням цінової політики Японії є Бюро цін при Агенції з економічного планування, яке щорічно публікує аналітичну «Доповідь про ціни» та надає споживачам інформацію про ціни онлайн. Значна частина регульованих цін Японії припадає на продукцію аграрного сектору – рис, пшеницю, м'ясні та молочні продукти і навіть питну воду. Також держава регулює тарифи на електроенергію, газ, залізничні перевезення. Особлива увага уряду Японії приділяється і регулюванню цін на освітні та медичні послуги. Водночас для підтримки національного виробника застосовуються кількісні обмеження імпорту м'яса, цукру, шовку–сирцю тощо. Держава також створює буферні запаси цих продуктів на період спаду цін та розпродает запаси в період їх зростання. Державними органами Японії встановлюються і рекомендовані ціни, зокрема на рис та пшеницю – парламентом за поданням прем'єр-міністра, на м'ясні та молочні продукти – міністром землеробства, лісництва та рибальства. Рекомендовані ціни знаходяться під постійним контролем повноважних органів та залежно від економічної ситуації мобільно переглядаються [8].

Аналіз ціноутворчих процесів країн Європейського Союзу свідчить про наднаціональний контроль над цінами в рамках співдружності, який здійснюють комісії ЄС, а рішення приймає Рада Міністрів ЄС на рівні міністерств країн-учасниць. У межах Європейського Союзу на національному рівні встановлюється до 15% цін. Зокрема, контроль за цінами країн Європейського Союзу здійснюється на переважну частину продукції аграрного сектору (від 88 до 97%) [4, с. 138–154].

Передусім здійснюється нагляд за цінами продукції землеробства (пшениця, ячмінь, жито, кукурудза, рапс, соняшник), великий рогатий скот, молоко, цукор, оливкове масло. Крім сільськогосподарської продукції в країнах ЄС з 1980 року здійснюється наднаціональний контроль за цінами на вугілля, сталь та прокат шляхом квотування, встановлення твердих обов'язкових цін – базисних для всіх країн – членів ЄС. Відхилення цін виробників продукції металургії не може перевищувати 5%.

Крім чорної металургії регулювання цін на продукцію виробників ЄС здійснюється в текстильній промисловості, суднобудуванні, виробництвах легкових автомобілів, побутової

техніки, устаткування з числовим програмним управлінням. Значна увага приділяється також контролю за діяльністю підприємств, які об'єднуються, зливаються або опосередковано виявляють вплив на процеси ціноутворення.

Стосовно державного регулювання цін на послуги природних монополій, то за рекомендацією ЄС у більшості країн не практикуються дотації, а обґрунтовуються ціни на товари та послуги суспільного використання. Це стосується електро-, водо-, газопостачання, служби зв'язку, транспорту тощо.

З метою підвищення тривалості життя населення в країнах ЄС розробляються нові, більш якісні методики лікування, які потребують більш досконалих лікарських засобів. Однак при цьому збільшується вартість лікування та медичного обслуговування. Для оптимізації ціноутворення на фармацевтичну продукцію прийнята відповідна директива, яка обумовлює продаж лікарських препаратів. Водночас у країнах ЄС запроваджено різні системи оплати вартості лікарських препаратів населенням: спільне страхування, плата за отримання рецепта та спільна оплата в межах відносних (орієнтовних) цін. Одним із заходів ціноутворення лікарських препаратів є регулювання рівнів рентабельності фармацевтичних компаній. Так, в Іспанії діє принцип обмеження частки прибутку в ціні від 12 до 18%, тоді як у Великій Британії регулюються прибутки компанії в цілому.

Таким чином, процеси ціноутворення ЄС сприяють підвищенню ефективності сучасного ринку, забезпеченню споживачів суспільно значущими товарами й послугами. Водночас розгляд специфіки ціноутворчих процесів країн ЄС дозволяє виявити національні особливості формування цін у Європейській співдружності.

Так, в Австрії державою регулюється близько 10% цін на товари і послуги національної економіки. Ціни на товари і послуги державних монополій (тютюнові вироби, сіль, поштові збори, телефонні, телеграфні та залізничні тарифи) встановлює парламент власними рішеннями. Міністерство фінансів законодавчо контролює ціни на алкогольні напої. А контроль за виконанням встановленого рівня цін покладено на місцеві органи земель та поліцію. Штучне завищення цін передбачає законодавчу відповідальність та штрафні санкції [11].

Державному сектору економіки Франції належить незначна питома вага у ВВП. Передусім це природні монополії (газова промисловість, транспорт, електроенергетика), а також деякі конкурентні ринкові галузі (національний та комерційні банки, страхові компанії, окремі підприємства). Для монополістів держава встановлює суспільно прийнятні економічні параметри, а для конкурентних галузей забезпечує ефективні інституційні основи. Співвідношення між регульованими та вільними ринковими цінами орієнтовно від 20 до 80%. Упродовж 30 повоєнних років державне регулювання ціноутворення було невід'ємною складовою політики «дирижизму». На певних етапах розвитку регулювалися навіть всі ціни. Досвід цінового стимулювання промислового розвитку Франції узагальнює такі етапи:

– *договірні програми* (1966–1970) (підприємства самостійно встановлювали ціни, однак виконували ряд компромісів стосовно рівня заробітних плат та інвестицій);

– *договірні ціни* (1971) (встановлення урядом лімітів зростання цін на період їхньої дії, при цьому зростання цін становило близько 1,5%);

– *угоди-програми* (1972–1976) (комбінована система нормування ціноутворення, стимулювання продуктивності праці та заохочення до гнучкого режиму ціноутворення);

– *всезагальний контроль над цінами* (1976) (встановлення повного державного контролю над цінами на чотири місяці як надзвичайний захід боротьби з інфляцією);

– *помірні компроміси* (1977–1978) (лібералізація цін, можливість адаптації цін до рівня кожного підприємства).

Процес лібералізації цін тривав у першій половині 80-х років, що дозволило звільнити від державного регулювання 80% цін промислової продукції. Особливості сучасного ціноутворення Франції зорієнтовані передусім на економічний аналіз механізму ринку, встановлення правової відповідальності господарських суб'єктів за порушення конкурентної поведінки, дотримання принципу «економічної свободи» [6].

Досвід державного цінового регулювання *Швейцарії* свідчить, що законодавчо регулюються ціни майже 50% обсягу товарного виробництва. Особлива увага приділяється державному сектору економіки. Зокрема, аграрному сектору, який захищається від зовнішнього конкурентного тиску шляхом квотування ввозу продукції агропромислового комплексу, переважно овочів і фруктів. Дотаційними у Швейцарії є також тарифи на залізничний транспорт і будівництво доріг. Контроль за рівнем цін здійснюють не тільки державні органи нагляду, а й суспільні організації, як-от Фонд захисту прав та інтересів споживачів [3, с. 169–178].

Частка регульованих цін у *Данії* незначна, становить близько 6%. Ціни формуються переважно в умовах вільної конкуренції. Головний напрям впливу держави на процеси ціноутворення – захист конкуренції від діяльності монополій. Діючий закон про ціни та прибутки (1974) регламентує певний порядок формування цін. Порушення встановленого порядку обкладається штрафними санкціями та арештом майна. Система державних дотацій у Данії практично відсутня. Однак існує державна система державної підтримки фермерів (надання державних гарантій на позики, капітальне будівництво, впровадження енергозберігаючих систем, пільгові кредити молодим фермерам, які придбали власне господарство тощо). Відповідно до Консолідованого Закону Данії про захист національного здоров'я значна увага приділяється і ціноутворенню лікарських препаратів та виробів медичного призначення [1, с. 169–178].

Контрольовані державою ціни в *Іспанії* становлять 10% загальної структури споживчих цін. *Фіксовані ціни* встановлює міністерство економіки та фінансів, передусім на предмети першої необхідності (молоко, хліб тощо). Списки регульованих цін товарів та послуг постійно оприлюднюються в бюлетенях

комерційної інформації. *Дозвільні ціни* природних монополій формує урядова комісія з економічних питань. Належність природних монополій державі зумовлює контроль за тарифами електроенергії, газу, бензину, керосину, дизельного палива, нафти для виробництва добрив, а також послуг залізничних, автомобільних, пасажирських та вантажних перевезень, поштових послуг. Вища рада з цін Міністерства економіки та фінансів встановлює *повідомлювальні ціни* на рослинні масла, фуражне зерно, пастеризоване молоко та мінеральні добрива. Їхня зміна можлива лише на основі повідомлення законодавчого органу, але не раніше, ніж за місяць до їх впровадження. Ціни на послуги водопостачання, медичного, оздоровчого обслуговування населення, міські автомобільні та залізничні пасажирські перевезення є *місцевими*. Їх встановлюють провінційні комісії з ціноутворення [8].

Близько 20% цін споживчих товарів та послуг *Греції* регулюється державою. Значна увага приділяється регулюванню цін на продукцію сільського господарства. Так, пшениця, тютюн, родзинки, сільськогосподарська техніка та запасні частини до неї є предметом державного регулювання цін. Тарифи на електроенергію, громадський транспорт, зв'язок, поштові послуги, послуги перевезення авіаліній, каботажного плавання, бензину, мазут, дизельне паливо також регулюються державою. Значному регулюванню цін у Греції піддаються товари та послуги туристичного бізнесу та суміжних галузей, зокрема харчосмакових товарів, безалкогольних напоїв, ресторанів, барів, автостоянок, орендної плати за житло тощо [1, с. 88–96].

Висновки

Таким чином, проведений аналіз особливостей державного регулювання сучасного ціноутворення промислово розвинених країн дозволяє узагальнити ряд висновків:

1. У більшості країн розвинутого ринку регулювання ціноутворчих процесів має законодавчий характер, ґрунтується на визначених принципах, методах та порядку формування цін.

2. Уповноважені національно державні органи здійснюють як стратегічне, тактичне регулювання ціноутворення, так і забезпечують формування цін на соціально значущі товари і послуги.

3. Законодавче забезпечення регулювання ціноутворення у більшості промислово розвинених країн світу було прийнято та діє з середини ХХ століття, а у Великій Британії, США та Франції – з кінця ХІХ століття зі змінами та доповненнями, орієнтовано на особливості економічної політики.

4. Порівняльний аналіз досвіду ціноутворення в ряді розвинених країн світу з досвідом регулювання ціноутворчих процесів в Україні свідчить, що, незважаючи на низку прийнятих законодавчо документів стосовно проблем національного ціноутворення, спостерігається недостатня ефективність регулювання та законодавчого забезпечення зазначених процесів з метою підтримки ділової активності підприємницького сектору економіки. Суб'єкти господарської

діяльності в Україні практично не мають повноважень впливу на ефективність національного ціноутворення.

5. З метою підвищення ефективності національного ціноутворення в Україні, забезпечення інтересів виробників і споживачів доцільно розробити і законодавчо прийняти національну цінову стратегію.

6. Результати дослідження можуть бути використані в подальшому вивченні проблем підвищення ефективності національного ціноутворення, зокрема обґрунтування методологічних основ, модернізації національного механізму формування цін стратегічних та соціально значущих галузей, які безумовно потребують державної підтримки.

Список використаних джерел

1. Чувилін Е.Д., Дмитрієва В.Г. Государственное регулирование и контроль цен в капиталистических странах. – М.: Финансы и статистика, 1991. – 350 с.
2. Липсиц И.В. Ценообразование (Управление ценообразованием в организации): – 3-е изд. переаб. и доп. – М.: Экономистъ, 2004. – 448 с.

3. Лев М.Ю. Регулирование ценообразования в развитых странах. – СПб.: ГУЭиФ, 2004. – 430 с.

4. Евдокимова Т.Г., Маховикова Г.А., Желтякова И.А., Переверзева С.В. Теория и практика управления ценами / СПб.: Издательский дом «Нева», 2008. – 208 с.

5. Долан Р.Дж. Саймон Г. Эффективное ценообразование. – М.: Издательство «Финансы», 2005. – 416 с.

6. Трущицын С.Н. Особенности государственного регулирования цен во Франции / Трущицын С.Н. // Вопросы экономики. – 1992. – №6. – С. 52–59.

7. www.usambassy.ru

8. www.iskran.ru

9. <http://www.regulationbodyofknowledge.org/>

10. Une loi de une un droit régularisation et un prix (1945, dans une réimpression un 71 an) Une Belgique senat, 07.12.1971 / <http://www.senate.be/>

11. Gesetz über Preisen das 1948 in Schriftleitung das 1988. Ausfertigungsdatum: 10.04.1948.

12. <http://www.ons.gov.uk/ons/taxonomy/index>.

13. <http://www.ukwelcomes.businesslink.gov.uk/bdotg/action>

С.І. ГАВРИЛЮК,

здобувач кафедри фінансів та банківської справи, Європейський університет

Комерційні банки – учасники ринку цінних паперів

У статті розглянуто особливе місце комерційного банку. Банки – невід’ємна частина сучасного грошового господарства, їхня діяльність тісно пов’язана з проблемами виробництва. Банки створюють основу ринкового механізму, за допомогою якої функціонує економіка країни.

Ключові слова: фінансовий ринок, ринок цінних паперів, комерційні банки, банківські операції.

В статье рассмотрено особое место коммерческого банка. Банки – неотъемлемая часть современного денежного хозяйства, их деятельность тесно связана с проблемами производства. Банки создают основу рыночного механизма, с помощью которой функционирует экономика страны.

Ключевые слова: финансовый рынок, рынок ценных бумаг, коммерческие банки, банковские операции.

The special place of commercial bank is considered in this article. Commercial Banks are inalienable part of modern money economy, their activity is closely related to the problems of production. Banks provide a basis of market mechanism, which the economy of country functions by.

Keywords: financial market, market of equities, commercial banks, bank transactions.

Постановка проблеми. Ринок цінних паперів як найбільш динамічна сфера фінансового ринку зазнав значних змін. Поступово міняється роль комерційних банків на ринку цінних паперів, збільшилася їхня значущість як посередників на цьому ринку. Виникли нові види банківських операцій. Отже, необхідним стало більш детальніше вивчення операцій комерційних банків з цінними паперами.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. В останні роки велика кількість зарубіжних вчених – І.А. Бланк, Дж. Тобін, У. Шарп, В.С. Таркановський, Д.А. Шевчук – та вітчизняних вчених – В.В. Колесник, О.М. Мозговий, А.М. Мороз, О.В. Васюренко та ін. – займаються питаннями ринку цінних паперів як сегмента фінансового ринку, діяльності комерційних банків як учасників ринку цінних паперів.

Метою статті є з’ясування визначення фінансового ринку, сутності комерційного банку як економічної категорії, сучасних особливостей операцій комерційних банків із цінними паперами.

Виклад основного матеріалу. Важливою частиною господарського механізму ринкової економіки є фінансовий ринок як особлива форма організації руху грошових коштів.

Фінансовий ринок – це сукупність грошових ресурсів країни, що знаходяться в постійному русі і розвитку залежно від співвідношення попиту і пропозиції на ці ресурси з боку різ-